

Stenen voor brood?

Interview met Hans Scheper

Vanwege zijn toetreden tot de redactieraad van het *Tijdschrift Geestelijke Verzorging* spreken we met Hans Scheper, hoofd humanistische geestelijke verzorging bij Justitie. Hij is geboren in 1960, opgeleid als ontwikkelingspsycholoog, een vak dat hij altijd heeft gecombineerd met een flinke filosofische interesse. Het eerste gedeelte van zijn werkzame leven was hij leidinggevende in het bedrijfsleven, met name bij Randstad. Op een goed moment was hij uitgekeken op de commerciële werkwijze en het achternalopen van targets.

Eric Bras

OP DAT MOMENT KWAM ER DE VACATURE voor hoofd humanistische geestelijke verzorging bij Justitie. Het aansturen van een relatief kleine groep, zingevingsvragen, in combinatie met de interessante wereld van Justitie. Ooit was hij vrijwilliger bij een opvang voor dak- en thuislozen, dat gaf al vroeg een zekere affiniteit met het werkveld. Dit alles maakte dat hij graag de overstap maakte naar de geestelijke verzorging bij Justitie.

Verbaasd dat je het werd?

Misschien wel een beetje: ik ben in feite iemand uit een geheel andere hoek. Ik was zelfs geen lid van het Humanistisch Verbond, dat ben ik nog tijdens de sollicitatieprocedure geworden. Wel herkende ik mij in de waarden van het humanisme. Waarom ben ik het geworden? Ze zochten iemand met echt leidinggevende ervaring, om iets te veranderen.

Wat viel je op, als relatieve buitenstaander, toen je die merkwaardige wereld van de geestelijke verzorging betrad?

Ik kwam natuurlijk de geestelijke verzorging én Justitie binnen. De hele dag in een gesloten setting werken, dat deed direct wat met mij. Je staat voor een immense muur met een klein deurtje, in mijn geval de penitentiaire inrichting in Vught. Verder vond ik de intensiteit van de problematiek waar je als geestelijk verzorger mee te maken krijgt, echt bijzonder. Ik kwam uit een wereld waar je iets moest verkopen, dat kan ook spannend zijn, maar is toch anders. Geestelijke verzorging in deze context is boeiend maar tegelijk ook heftig. Vraagstukken als – dat speelt bij Justitie veel – schuld en perspectief. Wat is bijvoorbeeld schuld? Hoe ga je daarmee om? Het enorme verschil tussen hoe mensen die gestudeerd hebben daarover spreken en hoe je het in werkelijkheid aantreft. Vaak wordt zo'n thema niet aangesneden door een gedetineerde, maar moet je het aan hem of haar aflezen.

Verder werd snel duidelijk dat ideologische discussies tussen geestelijk verzorgers soms scherp gevoerd kunnen worden. Het is hier niet zo dat je kunt zeggen: zo gaan we het doen. Ieder heeft een opvatting, mening en daar moet héél lang over gesproken worden.

Binnen de stromingen?

Dat ook, maar ik bedoel in eerste instantie binnen de groep humanisten. Daar moest ik echt aan wennen: je moet heel veel consulteren en draagvlak kweken. Ik kwam te werken met een enorm betrokken groep geestelijk verzorgers en ik zag ook het belang van die betrokkenheid. Betrokkenheid bij het

Je staat voor een immense muur met een klein deurtje

vak, maar ook bij de gedetineerden. Het maatschappelijk debat is redelijk hard. Er moet zwaarder gestraft worden. En juist hier zag ik aandacht voor de persoonlijke tragiek. Dat levert emotionele betrokkenheid op. Op andere momenten werd ik plotseling voor mijn gevoel terug gearacheerd naar de middeleeuwen. Ik kwam uit een wereld waar godsdienst verdwenen was. Nu werd mij opeens door bijvoorbeeld een protestante collega met een bepaalde toon

gezegd: wat hebben jullie nou te bieden? Zonder God en vergeving. Wat heb je dan wel? Eigenlijk een oude discussie, die in de jaren vijftig, zestig, in de Tweede Kamer werd gevoerd over de humanistische geestelijke verzorging. Met humanisten als geestelijk verzorgers ga je mensen 'stenen voor brood' geven. Ik heb deze opmerkingen en discussies nooit erg gevonden, want de vraag scherpt je: je moet formuleren wat en wie je bent. En je moet de vraag terug kunnen leggen: wat houdt het bij jullie in deze tijd in? De hoofdaalmoezenier destijds bijvoorbeeld, Fred van Iersel, daar kon ik goed mee overweg. Ik zei tegen hem dat ik recent het *Atheïstisch manifest* van Herman Philipse had gelezen. Hij heeft dat toen ook gelezen en we hebben er een prachtig gesprek over gehad. Dat vind ik rijk.

Denominatieve geestelijke verzorging bij Justitie levert een verzuild model op

Ben je zelf ook geestelijk verzorger geworden, een beetje? Hoe zie je dat?

Ik ben psycholoog en manager. Dan ben je natuurlijk niet snel geestelijk verzorger. Ik heb wel veel meegelopen bij individuele en groepsgesprekken. En toen we bijvoorbeeld begonnen met bezinningsbijeekkomsten heb ik mezelf gekoppeld aan een humanist om dat samen te kunnen doen. Na tien jaar kan ik misschien wel zeggen dat ik door al die gesprekken en alles wat ik gezien heb een 'beetje' geestelijk verzorger geworden ben. Maar tegelijkertijd, ik vind ook dat je pas geestelijk verzorger wordt als je dag in dag uit met de mensen om wie het gaat in contact bent. Als je dat niet meer goed doet, ben je ook geestelijk verzorger af. Een belangrijk element daarin is dat mensen even uit de sfeer komen waarin ze zitten: of ze nu in het ziekenhuis liggen of in de gevangenis zitten. Dat geldt voor de vieringen, maar ook voor de gesprekken.

Wat vind je specifiek aan het werk bij Justitie?

Zorg is anders denk ik. In de zorg heb je te maken met mensen die ziek zijn, de dood in de ogen kijken, weinig perspectief hebben. In de bajes zitten mensen er anders bij: ze hebben in het algemeen iets op hun kerfstok, waarvoor ze gestraft worden. Je vrijheid verliezen is iets anders dan je gezondheid verliezen. Tegelijk is er natuurlijk de overeenkomst dat je als zieke of gedetineerde je moet verhouden tot je situatie.

En het zal praktisch anders in elkaar steken? Bijvoorbeeld de toegankelijkheid van je gesprekspartners?

Gedetineerden zijn ook toegankelijk, hebben overdag een programma, waar ook geestelijke verzorging deel vanuit maakt. Tijdens dat programma kun je korte contacten hebben met de gedetineerden.

Hoe worden die individuele contacten geregeld?

We werken met zogenaamde verzoekbriefjes, waarop zeven verschillende denominaties aangekruist kunnen worden. Daarna – als het contact gelegd is – wordt een afspraak gemaakt. Er is ook wat wij noemen ambulante geestelijke verzorging. Dat betekent 'lopen op de ring'. Zichtbaar zijn op de recreatie, de luchtplaats en de gang. En dan zijn er natuurlijk de gespreksgroepen en de wekelijkse bezinningsmomenten waarop de gedetineerden kunnen intekenen.

En daarbinnen: het specifiek humanistische? Is er een bepaalde inzet vanuit humanisten?

Veel gedetineerden zijn niet vertrouwd met het woord humanisme. Ze krijgen dus pas kennis van humanisme door het feitelijk contact. Daarom is het voor de humanist misschien nog wel belangrijker aanwezig en proactief te zijn. Tot vijf, zes jaar geleden deden de humanisten voornamelijk individuele gesprekken. Dat hebben we toen veranderd, we zijn overgegaan op bezinningsdiensten. Sommige gedetineerden willen geen individueel gesprek, maar willen wel ergens bij zijn en geïnspireerd worden. Als

je alleen individuele gesprekken aanbiedt, laat je deze groep links liggen. Bovendien is het ook goed om de aandacht eens te verleggen van jezelf naar iets anders. Gedetineerden worstelen toch vaak met zichzelf, over wat ze hebben gedaan. Zich openstellen voor iets wat van buiten komt geeft een ander perspectief. Bijkomend voordeel was dat we daardoor zichtbaarder werden in de inrichting. Ten opzichte van de dominee of de imam moeten wij er dus meer moeite voor doen in beeld te komen. Het zij zo. Er zijn ook gedetineerden die niet meer godsdienstig zijn maar wel bepaalde waarden delen, die dan in het gesprek meer gearticuleerd en herkend worden. Dat wordt ook wel impliciet humanisme genoemd. In ons idee is het dan een natuurlijke weg dat zij met de humanist contact hebben.

Wat is je eigen inspiratie, wat breng je mee en komt dat in je werk terecht?

Ik hoop als leidinggevende een bepaalde resultaatgerichtheid in te brengen. Dat is toch een inspiratiebron, omdat ik denk dat als je met zijn allen iets doet wat een bepaald resultaat teweegbrengt, dan is dat inspirerend. En die resultaten zoek ik in de verbreding, van uitsluitend individuele gesprekken naar bezinningsbijeenkomsten, en bijvoorbeeld de cursus filosofie en humanisme waar we teksten van filosofen uit de humanistische canon bespreken. Die cursus hebben we al in veel inrichtingen gegeven en er is zelfs al een vervolgcursus. Dat levert een verbreding van de functie van humanistisch geestelijk verzorgers op. Ik kan me voorstellen dat dat voor sommige collega's lastig is, jezelf iets nieuws aanleren, maar anderen bloeien daar in op. Het vraagt veel: groepsdynamisch, presentatievaardigheden, maar ook het georganiseerd krijgen in de inrichting. Daardoor is de functie van humanistisch geestelijk verzorger veel rijker en gevarieerder geworden. In het verleden werd het nog wel eens een fuikfunctie genoemd: als je dit eenmaal gedaan hebt kan je nooit meer wat anders doen. Nu is dat anders, denk ik. Inhoudelijk had ik deze verandering nooit in kunnen zetten als ik

zelf geen lezer zou zijn. Toch ben ik meer een organisator, manager met een inhoudelijk doel. Je moet inhoudelijk door dit vak gepakt zijn, anders gaat het niet. Wat ik wil is iets uit de humanistische traditie vruchtbaar maken voor de praktijk binnen Justitie.

Wat hebben jullie nou te bieden, zonder God en vergeving?

En de humanistische canon, wat houdt dat in? Een soort omgekeerde index?

(Lachend) Zoiets is het wel. Het humanisme is geen kookboek met allerlei recepten waarin is staat: zo moet je leven en dan heb je het goed. Het is meer een wijsheidstraditie waaruit je kunt putten. Eigenlijk is de cursus die ik noemde ontstaan vanuit een klacht van een collega over, ik meen over een katholieke collega, die een Alfacursus gaf. Die collega vond dat dat niet kon: dat zou evangeliserend werken. Het idee was dat ik dat op het hoofdkantoor zou aankloppen om er een eind aan te maken. Dat vond ik geen goed idee. Ik dacht: weet je wat, naast de Alfacursus maken we een Bètacursus. Eigenlijk was het een grap: zet iets positiefs tegenover wat de ander doet. Een grap werd een goed idee. Teksten opgehangen aan de grote thema's: eenzaamheid, angst, schuld etc. De teksten worden gelezen door de gedetineerden zelf, waarna erover gesproken wordt.

Typeert dat jou: iets positiefs doen in plaats van elkaar kritiseren?

Aan confessionele kant is natuurlijk een grote traditie beschikbaar, daar kan je van leren. Je moet je daar niet klein bij voelen. Daarbij moet je bepaalde zaken ook niet als exclusief christelijk zien. Er was bijvoorbeeld ooit een discussie over 'voor de groep staan en iets brengen', dat zou betekenen 'kerkje spelen'. Maar dat is een onterechte interpretatie: ook in de oudheid kwamen mensen bij elkaar, spraken over thema's en deden iets met muziek. Mensen hebben daar kennelijk behoefte aan. Zo ben ik bij

een protestante collega te rade gegaan over hoe hij een preek maakt: de hele week broeden, kijken wat zich aandient en daar een dialogisch verhaal van maken. Zo kan je veel van elkaar leren, over en weer.

Waar wil je over tien jaar zijn met je dienst?

We bouwen nu een traditie, daar moeten we steeds beter in worden en dat gaat steeds door. Daarnaast moeten we beter leren kijken: wat hebben die gedetineerden nou nodig? Dat is een spannende opdracht: de populatie verandert, de problematiek verandert. Dat is zoeken.

Gaat het alleen om vergelding of is er ook ruimte voor herstel?

Wat zie je aan ontwikkelingen ten aanzien van het vak van geestelijk verzorger, optimist zijnde?

Tja, humanisten moeten optimistisch zijn hè? Dat lukt niet altijd, hoor. Sommige hebben het over algemeen geestelijk verzorgers. Persoonlijk ben ik een groot voorstander van denominatieve geestelijke verzorging, zodat je altijd kunt terugvallen op de bronnen die er zijn. Maar je ziet wel dat denominatieve geestelijke verzorging bij Justitie een verzuild model oplevert, terwijl het juist van groot belang is dat verschillende bevolkingsgroepen met elkaar in contact komen. Maatschappelijk gezien vind ik dat van groot belang: integratie, samen maken we deze samenleving. Bij Justitie moet de gedetineerde kiezen: of het een of het ander. Je kunt wel afwijken, maar dat kost moeite en overleg. Zelf zou ik het beter vinden als de denominaties meer met elkaar in contact zouden komen en dat gedetineerden van een divers aanbod gebruik zouden kunnen maken. In de samenleving gebeurt dat ook: zondags naar de kerk en door de week naar een cursus mindfulness of inspiratie bij een boeddhist.

Is het systeem zoals het is ingericht bij Justitie verouderd?

Hoe mensen nu omgaan met zingeving, levensvragen, geloofsvragen in deze moderne tijd heeft veel vrijheid in zich. Als humanist vind ik dat iets goeds. Het is jammer dat dat binnen Justitie niet helemaal aansluit bij deze moderniteit.

Zou een territoriale benadering binnen Justitie mogelijk zijn?

Dat zou ik tekort vinden. Het rijke is dat gedetineerden kunnen kiezen. Als je territoriaal werkt is dat formeel natuurlijk ook mogelijk. Maar het sluit niet aan bij wat je het liefst zou willen of wat het meest passend is.

Dus je zegt: ondanks dat mensen hun eigen levensbeschouwing samenstellen, moeten ze toch kunnen kiezen voor die specifieke vertegenwoordiger van een bepaalde stroming? Terwijl die keuze ook diffuus of divers is. Mensen ervaren – zoals dat heet – een Multiple Religious Belonging. Ik ben niet alleen katholiek, ik ben ook... Wat ben ik eigenlijk?

Stel, iemand is katholiek maar wil ook graag in contact komen met de meditatieclub van de boeddhist. Dat kan ik me voorstellen. In het denominatieve systeem is dat in principe mogelijk, want van iedere stroming is een vertegenwoordiger aanwezig, zeker van de grotere stromingen. Als je territoriaal werkt, dan kom je alleen bijvoorbeeld de humanist of de dominee tegen en niet degene die je zoekt. Dat kan voldoende zijn, zeker als het gaat om wat menselijke aandacht over en weer, een praatje maken. Maar wanneer het wat meer zwaarwegende of levensbeschouwelijke vragen betreft, kan ik me voorstellen dat het dan fijner is om in gesprek te gaan met iemand van een stroming waar je hart wat meer ligt.

Tot slot: het Tijdschrift Geestelijke Verzorging. We hebben je gevraagd voor de redactieraad omdat we graag zien dat de humanisten daar goed in vertegenwoordigd zijn en omdat Justitie en Defensie ook meer in beeld komen in het tijdschrift. Wat wil je met het tijdschrift?

Ik vind het prachtig dat de werkvelden Jus-

titie en Defensie erbij komen. Voor mij is belangrijk dat wetenschappelijke ontwikkelingen vruchtbaar worden gemaakt voor het werkveld. Dat spreekt mij vanuit mijn inhoudelijke belangstelling zeer aan. Moderne vormen van zingeving moeten wat mij betreft ook prominent aan de orde komen en met name hoe dat dan uitwerkt in de setting van de justitiële inrichting. Welke antwoorden hebben geestelijk verzorgers in dat kader tot hun beschikking? En dat alles ter inspiratie van de geestelijk verzorgers in het veld.

Wat kunnen geestelijk verzorgers bij leren bij Justitie?

Het is, denk ik, verrijkend voor mensen in ieder werkveld om kennis te nemen van ontwikkelingen en praktijken in andere werkvelden, zeker als je een keer een overstap overweegt. Daarnaast is er bij Justitie sprake van specifieke problematiek. Er zijn getalsmatig nogal wat moslim-gedetineerden, waardoor de islamitische geestelijke verzorging omvangrijk is. Er spelen ook allerlei nieuwe ontwikkelingen, zoals herstel-

gericht denken, oog hebben voor het slachtoffer. Vanuit de overheid is er steeds meer oog voor het helend proces dat nodig is nadat er door crimineel gedrag iets kapot gemaakt is. Gaat het alleen om vergelding of is er ook ruimte voor herstel? Als het goed is speelt de geestelijk verzorger daarin in van oudsher al een rol, bijvoorbeeld in gesprekken tussen dader en slachtoffer. Maar ook is het denkbaar dat je een rol gaat spelen voor de familie van de dader en slachtoffer. Begeleid bezoek en ouder-kindgesprekken zijn hiervan een voorbeeld. Uiteindelijk gaat het ook om herstel van jezelf bij de gedetineerde: er is iets kapot in mijzelf, hoe kan ik daarmee verder? De overheid, het instituut en de geestelijke verzorging kunnen daarin partners zijn, zonder de onafhankelijkheid te verliezen. Dit zijn vraagstukken die prima passen in het tijdschrift.

Laatste opmerking, mooie gedachte?

Als geestelijk verzorger ben je bevoorrecht dat je dit werk mag doen. Staan in het rauwe van het leven en daar iets te bieden hebben.